

Presenting a sociological model of social identity based on women's religious understanding with a view to family efficiency in Isfahan city

Majid Jafarian*

Abstract

The purpose of this research is to present a sociological model of social identity based on women's religious understanding with a view to family efficiency. The approach in this research is qualitative and the data base theory method has been used in the analysis of experimental data. The participants in the research were women who were aware of religious foundations, concerned about the research problem, and belonged to different social, educational and occupational classes of Isfahan city, based on the logic of theoretical saturation, a semi-structured interview was conducted with 25 of them. The findings showed that social patterning as a central phenomenon in this model, due to causal factors including religious socialization, the frequency of maternal role, background factors including physiological differences, family, education and intervening factors including the expansion of women's role-playing in society, the existence of differences of views about the role of women in creating and based on the four strategies of real interpretation of women's social status, explanation of femininity capabilities based on gender differences, strengthening of femininity values and prioritization in women's social roles has been realized. The social identity based on women's social patterning has important social and family consequences to strengthen their role in family efficiency

Keywords: women, social identity, social patterning, efficiency, family, Isfahan

* Assistant Professor, Department of Social Ethics, Research Institute of Islamic Sciences and Culture, Qom, Iran, majidjafarian1357@yahoo.com

Date received: 28/04/2024, Date of acceptance: 28/09/2024

Introduction

Women's attention to new capacities and efforts to play a greater role in Iranian society has increased in recent years. In fact, women have strengthened their self-organization through multiple social experiences, and by inventing methods for self-realization and new identification, they have turned to different social, cultural, and political fields, and of course, they have also entered various roles. On the other hand, these same women live in a religious society that has a serious religious view of dos and don'ts regarding their duties and roles in society, which of course has caused women to experience a kind of "conflict in action and behavior" regarding the female identity. Undoubtedly, the first effect of these conflicts is on family relationships and weakening their view and role in family efficiency. Therefore, there is a need for a model of women's social identity that, by looking at the role of women in the family's efficiency, can see both religious conditions and requirements in relation to their social role, and also covers the presence and acceptance of new social roles based on their personal experience.

Research Question And Hypothesis

The current research seeks to answer the question that "based on women's religious understanding of how to accept social roles in society, what sociological model can be presented from their social identity that will strengthen its view and role in the family's efficiency?" Because the approach in this research is qualitative and exploratory, the research has no hypothesis.

Materials & Methods

In the analysis of experimental data, a qualitative approach has been used based on the data base theory method, which is mainly used in pattern generation and structuring for a theory. Therefore, the analysis of experimental data based on the Strauss and Corbin method was integrated based on three stages of open, central and selective coding, and the final categories were extracted to develop the model. In open coding, a title or label is given to each of the statements and a class of concepts is extracted. In axial coding, some categories obtained from the open coding stage are selected and placed in the center of the process that is being investigated (as a central phenomenon), and in the selective stage, the relationship of other categories with it is identified and in Five axes of causal conditions, background conditions, intervening conditions, strategies and consequences have been analyzed.

Discussion and Results

The analysis of experimental findings based on religious findings showed that a concept such as social patterning, as the central core of the social identity model, can expand their position in the field of family efficiency on the one hand and acceptance of social roles on the other hand. In the process of analyzing the experimental data, it was found that social roles are the sum of roles that take their value validity from the society or the ideology of the ruling system, and they are implicitly called social roles. These pseudo-roles are defined only for the realization of a part of the macro social goals for members, gender, group or a certain class and are made available for a specific period of time by a specific political and economic structure. Social patterning as a central phenomenon in this model, due to causal factors including religious socialization, women's personal understanding, the frequency of maternal-household roles, background factors including physiological differences, family, marriage, education and intervening factors including the expansion of women's roles in society, the existence of differences Views on the role of women have been created and based on the four strategies of real interpretation of women's social position, explanation of femininity capabilities based on gender differences, strengthening of femininity values and prioritization in women's social roles have been realized. The social, cultural and family consequences of social identity based on social patterning show how this concept can help women's role in family efficiency. This identity can direct women's social empowerment from a social point of view, strengthen the observance of social justice for women, and place the view of family members and society towards women in a moral-social order. Culturally, to establish the right position of women. Give credit to women and maintain the view of the family and society regarding their religious value. Finally, from the family point of view, it strengthens the mother's view among the family members and reduces the conflicts caused by the role-home.

Conclusion

Throughout the history of human societies, women have had an important position due to having special intellectual, emotional and physical characteristics. However, what has made women a serious issue is the various interpretations that have been given of their role in the family and society. The current research presents a model of women's social identity that includes both the religious requirements for women and provides the breadth of their attitude towards their presence in society; Of

course, with the view to strengthen the role of women in the efficiency of the family. The analysis of experimental data showed that the concept of social modeling as a central phenomenon can create a new social identity for women, despite the definition of roles based on inherent ability and gender differences, it will change the way women are viewed among family members and society.

Bibliography

- Abbasi, Shahabuddin.(2006). "Peace in the Shadow of Dialogue: A Review of the Opinions of Hans Küng, a Contemporary German Scholar", *Akhbar Adyan*, No. 19, 34-35. (In Persian)
- Abu-Nimer , Mohammed & Amal I. Khoury & Emily Welty.(2007). *Unity in Diversity: Interfaith Dialogue in the Middle East*. Washington. DC : United States Institute of Peace Press.
- Abu-Nimer, Mohammed.(2001). *Conflict Resolution, Culture, and Religion: Toward a Training Model of Interreligious Peacebuilding*.
- Akhawan, Mehdi. (2012). "Critical realism and referential non-realism". *Zamane*.No. 25 and 26. 40-43. (In Persian)
- Abu-Nimer, Mohammed.(2002). *The Miracles of Transformation Through Interfaith Dialogue:Are you a Believer? In Interfaith Dialogue and Peacebuilding*. ed. David R. Smock. Washington, DC: United States Institute of Peace Press.
- Knitter , P. I.(2002). *introducing Theologies of Religions*, Maryknoll, NY : Orbis.
- Khosropanah, Abdul Hossein. (2004). "The process of the emergence and expansion of the pluralist theory and its consequences". *Qabadat*. 10th year No. 37. 121-136.(In Persian)
- Küng, Hans.(1997). "Yes to a Global Ethic; Voices from Religion and Politics". Continuum International Publishing Group.
- Halali, Abdur Rahman. (2004). "Dialogue between religions and flow of views". Translated by Hamidreza Gharibreza, Pegah Hoze. No 167. (In Persian)
- Hick, John.(1998). *Truth and Dialogue: The Relationship between World Religions*.London: don Pres.
- Mohammad Rezaei, Mohammad and Taher Karimzadeh. (2010)." A Comparison between Doctrines of John Hick and S. H Nasr on Religious Pluralism ". *elaheyate tatbique*. No.2. 19-40. (In Persian)
- Moghri, Ahmed, Mehrab Sadeghnia and Mehdi Salehi. (2014). "Dialogue between religions and another religious issue in the theology related to religions". *Pajoheshhaye adeyani*. No. 13. 89-104. (In Persian)
- Moyzes, Paul and Swidler, Leonard, *Christian Mission and Interreligious Dialogue*, Lewiston, NY: The Edwin Mellen Press, 1990.
- Panikkar, Raimon.(1999).*The Intrareligious Dialogue* (BookFi.org). published by Paulist press. Mahwah. New Jersey.

37 Abstract

- Panikkar, Raimon.(1996). "A Self-Critical Dialogue". In *The Intercultural Challenge of Raimon Panikkar*. ed. Joseph Prabhu. New York: Orbis Books.
- Panikkar, Raimon.(1981).*The Unknown Christ of Hinduism: Towards an Ecumenical Christophany*. New York: Orbis Books.
- Panikkar, Raimon.(1995).*Cultural Disarmament: The Way to Peace*. Trans. Robert R. Barr. Louisville: Westminster John Knox Press.
- Sharp, Eric. (2004). "Dialogue of Religions". Translated by Gholamreza Akrami. Akhbare adeyan. No. 17. 33-37. (In Persian)
- Smith , Wilfred Cantwell. (1981). *Towards a World Theology: Faith and the Comparative History of Religion*. Westminster Press.
- Soltani, Azadeh. (2004). Religious dialogue center (Isfahan, new city of Baharestan). Master's thesis. Faculty of Fine Arts, Faculty of Architecture, University of Tehran. (In Persian)
- Swidler, Leonard. (2012). "Era of Global Dialogue". Translated by Hushang Rahmana. Akhbare adeyan. No .6. 56-59. (In Persian)
- Talebi Darabi, Baqer. (2012). "Getting to know the intellectual world of Leonard Solder (Dialogue or death: inevitable options of the new age)". Akhbare adeyan. No 1. 16-19. (In Persian)
- Yazdani, Abbas & Mahdi Jahanmehr.(2012).Hicks Religious Pluralism and Plantingas Exclusivism in a Comparative Encounter.elaheyate tatbiqe. No.10,71-82. (In Persian)

ارائه مدلی جامعه‌شناختی از هویت اجتماعی بر پایه فهم دینی زنان با نگاه به کارآمدی خانواده

مجید جعفریان*

چکیده

هدف از پژوهش حاضر ارائه مدلی جامعه‌شناختی از هویت اجتماعی بر پایه فهم دینی زنان با نگاه به کارآمدی خانواده است. رویکرد در این پژوهش کیفی بوده و از روش نظریه داده‌بنیاد در تحلیل داده‌های تجربی استفاده شده است. مشارکت‌کنندگان در پژوهش زنان آگاه به مبانی دینی، دغدغه‌مند نسبت به مسئله پژوهش و متعلق به طبقات مختلف اجتماعی، تحصیلی و شغلی شهر اصفهان بودند که براساس منطق اشباع نظری با ۲۵ نفر از آنها مصاحبه نیمه‌ساختاریافته انجام شده است. یافته‌ها نشان داد نقشینگی اجتماعی به عنوان پدیده محوری در این الگو، بواسطه عوامل علی شامل جامعه‌سازی دینی، بسامدگونه‌گی نقش مادری، عوامل زمینه‌ای شامل تفاوت‌های فیزیولوژیک، خانواده، تحصیلات و عوامل مداخله‌گر شامل گسترش نقش‌آفرینی زنان در جامعه، وجود اختلاف دیدگاه‌ها درباره نقش زنان ایجاد شده و براساس راهبردهای چهارگانه تفسیر واقعی از جایگاه اجتماعی زن، تبیین توانمندی‌های زنانگی براساس تفاوت‌های جنسیتی، تقویت ارزش‌های زنانگی و اولویت‌بندی در نقش‌های اجتماعی زنان تحقق یافته است. هویت اجتماعی مبتنی بر نقشینگی اجتماعی زنان پیامدهای اجتماعی و خانوادگی مهمی برای تقویت نقش آنها در کارآمدی خانواده دارد.

کلیدواژه‌ها: زنان، هویت اجتماعی، نقشینگی اجتماعی، کارآمدی، خانواده، اصفهان.

۱. مقدمه

آنچه به لحاظ جامعه‌شناختی در بررسی هویت اجتماعی زنان مهم خواهد بود، چگونگی نقش‌پذیری زنان در جامعه البته در کنار نقش‌های اصلی‌شان در خانواده است. بدون تردید، امروزه، توجه زنان به ظرفیت‌های جدید و تلاش برای نقش‌آفرینی در جامعه ایران افزایش یافته است. در واقع زنان، بواسطه ایجاد تجارب اجتماعی متعدد، خود سازمان‌یافته آنها تقویت شده و با ابداع روش‌هایی برای تحقق خود و هویت‌یابی جدید به حوزه‌های مختلف اجتماعی، فرهنگی و سیاسی رجوع کرده و البته به تصدی‌گری در نقش‌های گوناگون نیز راه یافته‌اند. این رجوع به جامعه و در پی آن تغییر در نگرش، سبب شده

هویتی که پیش از این تحولات، و در جامعه سنتی عمدتاً منفعلانه و مبتنی بر عوامل انتسابی به‌ویژه جنسیت بوده، با عرضه انبوه منابع اجتماعی و فرهنگی هویت‌آفرین و آزادی و استقلال نسبی زنان در خانواده صورتی فعالانه و متأمل به خود (خواجانه‌نوری و پرریان، ۱۳۹۴: ۶۶)

گرفته و اکنون زنان را در جایگاهی قرار دهد که می‌توان از آن به عنوان «موقعیت‌های اجتماعی جدید» یاد کرد. در واقع، شرایط اجتماعی جدید، موقعیت‌های اجتماعی جدید آفریده، نقش‌های جدیدی برای زنان تعریف کرده و این نقش‌ها احتمالاً موجب هویت‌های اجتماعی جدیدی منفک از آن چیزی (آموزه‌های اسلامی) شده که پیش از این (سه دهه اخیر) در تجربه و ذهنیت زنان وجود داشته است.

با وجود این، اگرچه، توجه به نقش‌هایی که زنان در جامعه می‌پذیرند و مسیری که برای به دست آوردن آن طی می‌کنند فراتر از گفتمان‌های موجود است اما در هر صورت، زنان در جامعه‌ای زندگی می‌کنند که گفتمان دینی جزئی از فرهنگ آن تلقی شده و باید در نگاه آنها از نوع پوشش گرفته تا احکام شخصی مربوط به روابطشان با همسر و خانواده نیز مورد توجه قرار گیرد. بدون تردید، با این نگاه زنان اولین و ماندگارترین عامل در رشد و ارتقاء معنوی خانواده هستند و نحوه ارتباط آنها با دیگر اعضای خانواده، وظایفی که در بر عهده دارند و مشخص‌بودن حد و مرز فعالیت‌شان در ایجاد نظم، خلاقیت و ابتکار در حل مشکلات خانوادگی و نحوه ابراز عواطف اهمیت خواهد یافت. از سوی دیگر، چگونگی مشارکت آنها با جامعه، نقش‌هایی که در جامعه می‌پذیرند و هویتی براساس آن به دست می‌آورند، بدون تردید تأثیر جدی بر تعاملات و نفوذ آنها در خانواده خواهد داشت. پژوهش حاضر با در نظر گرفتن دوسویگی بیان شده به دنبال پاسخ به این پرسش است که

براساس نگاه و فهم دینی زنانی که دارای نقش‌های اجتماعی در جامعه هستند چه مدلی ناظر به هویت اجتماعی آنها قابل تصور است که می‌تواند به تقویت نگاه و نقش‌شان در کارآمدی خانواده کمک کند؟

۲. پیشینه پژوهش

ندا خداکریمیان گیلان و محسن نیازی (۱۴۰۲) در مقاله «عوامل مؤثر بر دگردیسی هویت اجتماعی زنان با رویکرد مدل‌سازی ساختاری - تفسیری فراگیر» با استفاده از روش مدل‌سازی ساختاری تفسیری فراگیر به مدلی حاوی ۱۱ عامل آگاهی زنان از موقعیت خود در جامعه، هویت‌های متضاد، گرایش به برابری زن و مرد، گرایش به زندگی فردی، دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، رواج باورهای کلیشه‌ای، دشواری هماهنگی نقش‌های سنتی با جدید، فضاهای دوستی، دگرگونی نسلی، بازاندیشی در هویت، مدرنیته، عدم انسجام هویت رسیده‌اند. سعید امان‌پور و فاطمه پیری (۱۳۹۸) در مقاله «بررسی هویت اجتماعی و احساس امنیت اجتماعی زنان در بوستان‌های شهر اهواز» نشان می‌دهند از بین ویژگی‌های شخصی زنان فقط متغیر سابقه سکونت بر میزان احساس امنیت آنان تأثیرگذار است و احساس امنیت زنان از عواملی مانند سن، سطح تحصیلات و اشتغال متأثر نیست. همچنین بین اصول و معیارهای امنیت اجتماعی بر احساس امنیت زنان و در نهایت بین هویت اجتماعی زنان و احساس امنیت آنان رابطه معنادار جدی وجود دارد. جبار رحمانی و مهری طیبی‌نیا (۱۳۹۷) در مقاله «فرایند تحول هویت اجتماعی زنان در تجربه گفتمانی نهاد دانشگاه (مورد مطالعه: زنان متأهل، شاغل و دانشجوی)» به این نتیجه رسیده‌اند که دانشگاه از طریق خرده فرهنگی که ایجاد می‌کند موجب تأثیر بر ساختار فکری، هویتی و شخصیتی زنان شده و نقش سازنده‌ای در آگاهی‌بخشی و برساخت صورتبندی جدید از هویت زنان داشته است. سهیلا علیرضا نژاد (۱۳۹۷) در مقاله «زن کشاورز یا زن خانه‌دار: مطالعه‌ای در باب تحول نقش‌ها و هویت اجتماعی زنان روستایی» با رویکردی کیفی نشان می‌دهند که زنان با دسترسی به تحصیلات و اشتغال رسمی، ازدواج با مرد غیر کشاورز ساکن در شهر، پرهیز از آموختن فعالیت‌ها سنتی و آموختن روش‌های جدید زندگی و استفاده از فناوری‌های نوین تلاش کرده‌اند که خود را از یک زن کشاورز رهایی داده و آینده خود را به مثابه زن خانه‌دار ترسیم کنند. فرزانه کلاوشکی (۱۳۸۸) در پایان‌نامه «بازتعریف هویت اجتماعی زنان با تأکید بر نقش‌های جدید آنها» نشان می‌دهد که پذیرش نقش‌های

جدید به همراه سایر متغیرها از جمله ارتباط ناب، میزان مراقبت از بدن، گسترده شبکه ارتباطی، اشتغال و سن پاسخ‌گویان رابطه معناداری با بازتعریف هویت اجتماعی زنان داشته است. جعفر زلفعلی‌نام (۱۳۸۸) در مقاله «بررسی تأثیر نقش‌های اجتماعی غیرسنتی بر هویت اجتماعی دختران» نشان می‌دهد دختران جامعه ایران سعی دارند با اتکاء به مراجع هویت‌ساز غیرسنتی چون تحصیل، شغل، کسب استقلال مالی از هویت اجتماعی سنتی که توسط خانواده پدرسالار برای آنها تعریف شده گذار کنند و خودشان به صورت بازاندیشانه، هویت اجتماعی غیرسنتی را برای خویشتن در جامعه تعریف نمایند. باقر ساروخانی و مریم رفعت‌جاه (۱۳۸۳) در مقاله «زنان و بازتعریف هویت اجتماعی» به بررسی عواملی که زنان را به تأمل در هویت‌های سنتی، مقاومت در برابر کلیشه‌های جنسیتی و بازتعریف هویت اجتماعی قادر می‌سازد در دو سطح فردی و ساختاری پرداخته‌اند. به این معنا که هم نهادها و ساختارهای اجتماعی، فرهنگی از جمله خانواده، اشتغال و تحصیلات عالی و هم افراد با پذیرش و درونی‌کردن نقش‌ها، تعاریف و هویت برآمده از این نهادها و یا مقاومت در برابر آنها در ساختن هویت را مطالعه کرده‌اند.

در پژوهش‌های خارجی که به مسئله هویت اجتماعی زنان پرداخته‌اند به طور نمونه می‌توان به پژوهش براون، گریفین فنل و وایت جانسون (Brown & et al, 2012) با عنوان «سلامت روان زنان: با در نظر گرفتن ابعاد متعدد هویت و تنوع اجتماعی» اشاره کرد که کوشیده‌اند با یک مطالعه مروری بر پژوهش‌هایی که با موضوعاتی همچون نژاد و قومیت، وضعیت مهاجرت، و جهت‌گیری‌های جنسی انجام شده به مسئله زنان بپردازند و به خوبی نشان دهند که ناهمگونی زیادی در بین زنان وجود دارد. کارلایا و گیلن (Karelaia and Guillén, 2013) در مقاله «من، یک زن، یک رهبر: هویت اجتماعی مثبت و تضاد هویتی» بر دیدگاه‌هایی متمرکز شده‌اند که زنان را در جایگاه رهبری مورد مطالعه قرار داده و البته پیامدهای هویت اجتماعی مثبت یعنی ارزیابی مثبت از مقوله اجتماعی مورد نظر را برای زنان در پست‌های رهبری بررسی کرده‌اند. دافی (Duffy, 2010) در مقاله «هویت اجتماعی و تأثیر آن بر نقش زنان در اروپای شرقی مرکزی» بر این باور است که به دلیل کاهش حضور زنان در عرصه سیاسی نزاع‌هایی در ادبیات فمینیستی در مورد نیاز و تناسب فرهنگی تصدی مناصب سیاسی توسط زنان در اروپای شرقی - مرکزی ایجاد شده است. دافی تلاش می‌کند ماهیت مشارکت سیاسی را در پرتو تعریف زنان از خود، هویت اجتماعی و تعهدات در حال تغییر این دولت‌ها نسبت به زنان مورد بررسی قرار دهد. برگرون (Bergeron, 2006) در

مقاله «هویت اجتماعی زنان به مثابه زنان: مفهوم‌سازی‌های جدید» به تشریح شرایط و موقعیت‌هایی می‌پردازد که زنان هویت اجتماعی‌شان را بواسطه آنها تعریف می‌کنند.

با وجود این، اگرچه مسئله‌بودگی هویت اجتماعی زنان در بین محققان ایرانی و خارجی مورد توجه بوده اما این پژوهش‌ها براساس فهم دینی زنان از خودشان و همچنین با نگاه به کارآمدی خانواده انجام نشده‌اند. از سوی دیگر، هویت اجتماعی پدیده‌ای چندوجهی و مبتنی بر نقش‌های اجتماعی است که درک آن مستلزم مطالعه دقیق آن از دیدگاه افراد در بافت اجتماعی خاص به ویژه خودشان است. این در حالی است که بیشتر پژوهش‌هایی (غالباً کمی) که گزارش آن ارائه شد ناظر به واقعیت‌های از قبل تعیین‌شده‌ای است که موجب ناشناخته‌ماندن متغیرهای زمینه‌ای و فردی تأثیرگذار در هویت اجتماعی می‌باشد در حالی که این پژوهش بر تجربه‌های زیسته‌ای از این سنخ هویت بنا شده که می‌تواند به ارائه راه‌حل‌ها در حوزه کارآمدی خانواده منجر شود.

۳. چارچوب مفهومی

۱.۳ کارآمدی خانواده

فهم این واژه به فهم سه واژه کارایی، اثربخشی و بهره‌وری بستگی دارد. کارایی به معنای درست انجام دادن وظیفه است و به نسبت ستاده به داده‌ای که برای رسیدن به آن نیاز است، اشاره دارد. میزان دستیابی به اهداف از پیش تعیین‌شده را اثربخشی گویند. در واقع اثربخشی نتایج حاصله از عملکرد سیستم است. از این‌رو، اثربخشی انجام دادن کارهای درست است و کارایی درست انجام دادن کار. با این حال، بهره‌وری که متمرکز بر دو مفهوم اثربخشی و کارایی است را می‌توان به درست انجام دادن کار تعریف کرد. صرف اینکه سیستمی کارا باشد لزوماً بهره‌ور نیست. کارایی شرط لازم بهره‌وری است ولی شرط کافی آن قلمداد نمی‌شود (موسوی و واعظی، ۱۳۹۲: ۹).

با وجود این، کارآمدی یک خانواده یعنی کارآبودن و اثربخش بودن آن برای رسیدن به یک بهره‌وری فوق‌العاده است. به عبارت دیگر، با در نظر گرفتن مقدار منابعی که برای تحقق یک هدف یا ارائه یک خدمت یا انجام وظیفه توسط زوجین در یک خانواده به مصرف رسیده است می‌توان آن را بر حسب نسبت مصرف به نتیجه محاسبه و تفسیر کرد. بنابراین، اگر خانواده‌ای بتواند در مقایسه با دیگر خانواده‌ها با صرف مقدار کمتری از منابع

به اهداف از پیش تعیین‌شده و مشخص خودش برسد، دارای کارایی لازم و اثربخشی و در نهایت بهره‌وری بیشتری بوده و متصف به کارآمدی است. در این صورت، کارآمدی خانواده به ویژگی‌های نظامندی اشاره دارد که در دوره‌های مختلف زندگی اعضاء را در درون یک خانه به یکدیگر پیوند می‌دهد. منظور از ویژگی‌های نظامند، خصوصیات فرهنگی، اجتماعی و حتی اقتصادی است که بتواند روابط اعضاء را با یکدیگر به گونه‌ای تعریف کند که از منابع، سرمایه‌ها، مهارت‌ها، قوانین و به طور خاص توانمندی‌های‌شان در حل مسائل و بهسازی و بقاء حیات خانواده استفاده کنند. به عبارت دیگر، کارآمدی خانواده به معنای «توانایی خانواده در انطباق با تغییرات در طول زندگی، حل تعارضات، همبستگی بین اعضاء، موفقیت در الگوهای انضباطی خانواده و اجرای قوانین و اصول با هدف حفاظت از کلیت نظام خانواده است» (Portes & al, 1992, 617). همین تعریف در نگاه دین به کارآمدی نیز برجسته است. در واقع، «کارآمدی خانواده از نگاه دینی وضعیتی است که در آن خانواده با پابندی اعضاء آن به اعتقادات دینی و رعایت حقوق و اخلاق اسلامی زمینه کشف و پرورش قابلیت‌ها و توانایی‌های آنان را در ابعاد شناختی، عاطفی، رفتاری» (صفورایی پاریزی، ۱۳۸۸؛ همچنین هوشیاری و صفورایی پاریزی، ۱۳۹۶) و اجتماعی فراهم می‌کند.

۲.۳ رویکرد جامعه‌شناختی به هویت اجتماعی

براساس رویکرد جامعه‌شناختی به هویت، تحلیل هویت بیشتر در پی پرکردن شکاف بین عاملیت و ساختار است. در این نگاه،

هویت اجتماعی مجموعه‌ای از معانی تلقی خواهد شد که یک کنشگر علی‌رغم در نظرگرفتن دیدگاه دیگران، آنها را به عنوان یک موجود اجتماعی، به خود نسبت می‌دهد. در حقیقت، هویت‌های اجتماعی در عین حال طرح‌واره‌های شناختی هستند که کنشگر را قادر می‌سازد تا «من کیستم/ ما که هستیم» را در یک موقعیت و یا ساختار قرار داده و نقش اجتماعی که جامعه از او و دیگران به طور مشترک انتظار دارد را به طور عینی مشخص نماید (Fearon, 1999, 5).

به طور کلی، جامعه‌شناسان علاقه‌مند به درک ماهیت جامعه یا ساختار اجتماعی و همچنین فرم‌ها و الگوهایی که در آن شکل گرفته و یا به دنبال کشف عواملی هستند که موجب تغییر این الگوها در عاملیت و ساختار اجتماعی می‌شوند (McCall, &)

(Simmons, 1978). با این نگاه، جامعه همیشه به مثابه فرایندی تلقی می‌شود که از طریق تفاسیر و تعاریفی که کنشگران از موقعیت‌های خودشان می‌کنند، ایجاد می‌شود. کنشگران اجتماعی فرم‌ها و الگوهایی را که باید برای خود در نظر گرفته شوند شناسایی کرده و براساس آن دست به کنش می‌زنند. «این شناسایی‌ها و تلاش برای تطبیق خطوط کنش خود با دیگران در موقعیتی که قرار دارند، در واقع مسیری است که آنها برای رسیدن به اهدافشان طی می‌کنند و البته ممکن است این مسیر متفاوت باشد» (Stryker, 2000, 27). با این توضیح، در این دیدگاه، جامعه صرفاً یک فرم و صورت ندارد بلکه فرض بر این است که جامعه با ثبات و بادوام بوده و بازتاب این باثباتی را می‌توان در بسیاری از الگوهای که مشخصه غالب کنش‌های انسانی است به وضوح مشاهده کرد» (Stryker, 1980, 65).

به طور مثال، نحوه عملکرد زنان برای تأیید تصورات خود از اینکه چه کسی هستند، با این نوع نگاه به دست خواهد آمد. یک زن ممکن است به گونه‌ای عمل کند که برای خودش و همچنین دیگران روشن است که او مراقب کودکان خود بوده و به اصطلاح برای فرزندان خودش مادری می‌کند. از جهت دیگر برای دیگر زنان چنین تصویری نیز وجود داشته که آنها همسر هستند و خانه‌داری برای آنها یک امر مثبت تلقی می‌شود. اینکه باید رفتاری را با خانواده همسر داشته باشند که در جمع خانوادگی همسر فردی با شخصیت و مهم تلقی گردند. داشتن این گونه تلقی‌ها که براساس فرم‌ها و الگوهای مشترکی ایجاد می‌شود یک امر طبیعی درونی‌شده روزمره در زنان است. از این رو، زنان ممکن است برای انتقال این تصاویر به دیگری و همچنین نشان‌دادن خود، دست به اقدامات و تعاملات مختلفی بزنند. این اقدامات در حقیقت، همان الگوهای رفتاری فردی هستند و به ما کمک می‌کنند تا زنان را به عنوان کنشگرانی درک کنیم که ذاتاً به دنبال نشان‌دادن خود می‌باشند.

از سوی دیگر، همین الگوهای رفتاری ممکن است بخشی از یک ساختار اجتماعی بزرگتر باشند. مثلاً ممکن است دریابیم زنانی که تصور مادری داشته و خانه‌دار خوبی هستند، در سازمان‌های دولتی و غیر دولتی به عنوان یک کارمند ساده، شاغل باشند و یا در همین سازمان‌ها با معیارهای برجسته‌ای که داشته‌اند با انتخاب دیگران به سمت‌های عالی دست یافته‌اند. نتیجه این است که «افراد به عنوان عاملیت، می‌توانند با انتخاب و تصمیم‌گیری و درگیرشدن در مذاکره و سازش، نقشی را ایفا یا ایجاد کنند» (Thoits, 2001, 95).

با وجود این، موارد فوق حاکی از آن است که اساس درک ساختار اجتماعی از اقدامات افراد ناشی می‌شود؛ با در نظر گرفتن اینکه این عوامل (افراد) از ساختارهایی که خود و دیگران برای تغییر و نحوه عملکردشان ایجاد می‌کنند بازخورد دریافت خواهند کرد. با این حال، افراد همیشه در همان ساختار اجتماعی قرار می‌گیرند که در همان زمان توسط آنها ایجاد می‌شود (Stryker, 1980, 50). نتیجه اینکه، با این حال، در پژوهشی که استرایکر و همکارانش انجام داده‌اند، تمرکز بر این است که چگونه ساختار اجتماعی بر هویت فرد و به نوبه خود بر رفتار تأثیر می‌گذارد. در پژوهش‌های برک و همکارانش نیز تأکید بر پویایی درونی خود بر مبنای الگوهای اجتماعی است که عملاً بر رفتار نیز تأثیرگذار است. براساس نظریه ساختار-عاملیت اولاً طبقه‌بندی خود به عنوان ایجاد یک نقش، و گنجاندن معانی و انتظارات مرتبط با نقش و عملکرد آن در خود تحقق خواهد یافت (Stets & Burke, 2000, 230). ثانیاً افراد را همیشه در چارچوب ساختار اجتماعی می‌بیند که در آن دیگران و خودشان به گونه‌ای برجسته خورده‌اند که هر یک دیگری را به عنوان اشغالگر موقعیت‌ها یا نقش‌ها در جامعه می‌شناسند. با این حال، فرد هویت نقشی خودش را در نظر می‌گیرد و در نتیجه نقش را در خود ادغام می‌کند. از این رو، گیدنز هویت را امری توصیف می‌کند که انسان از آن آگاه است و در نتیجه تداوم کنش‌هایش به او واگذار نمی‌شود. بنابراین باید آنها را پیوسته و روز به روز به عنوان یک کنشگر براساس ساختار تولید کند و در تأمل و بازاندیشی از آنها تلاش نماید.

۴. روش‌شناسی

رویکرد در این پژوهش کیفی بوده و از روش داده‌بنیاد که عمدتاً در تولید الگو و ساختارسازی برای یک نظریه کاربرد دارد، استفاده شده است. از این رو، تحلیل داده‌های تجربی براساس روش استراوس و کوربین بر مبنای سه مرحله کدگذاری باز، محوری و گزینشی انجام یافته (اشتروس و کوربین به نقل از محمدی، ۱۳۸۵: ۱۰۵) و مقولات نهایی برای تدوین مدل استخراج شده‌اند. در کدگذاری باز به هر یک از گزاره‌های موجود یک عنوان یا برجسته زد شده و طبقه‌ای از مفاهیم استخراج شده است. در کدگذاری محوری، برخی از مقولات به دست آمده از مرحله کدگذاری باز را انتخاب کرده و آن را در مرکز فرآیندی که در حال بررسی آن است (به عنوان پدیده محوری) قرار داده و در مرحله

گزینشی ارتباط سایر طبقات را با آن مشخص در پنج محور شرایط علی، شرایط زمینه‌ای، شرایط مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها تحلیل شده است.

از آنجایی که مسئله هویت اجتماعی مورد پژوهش است انتخاب نمونه‌ها با توجه به وضعیت تأهل، طبقه اجتماعی، میزان تحصیلات با ۲۵ نفر از زنان ۲۰ تا ۵۳ سال ساکن شهر اصفهان براساس نمونه‌گیری هدفمند بوده است. صدای مصاحبه‌شوندگان با اجازه آن‌ها ضبط شد و در کنار صحبت‌های آنها یادداشت‌هایی نیز توسط نویسنده فراهم گردید. با توجه به ماهیت نیم‌ساختاریافته بودن آن، سؤالات دیگری نیز با توجه به پاسخ‌ها و برای روشن‌تر شدن مفهوم پاسخ‌های ارائه‌شده امکان طرح داشت. برای رسیدن به پایایی یافته‌های کلی از مشارکت‌کنندگان خواسته شد که متن مصاحبه‌ها را بازبینی و ارزیابی کنند و درباره صحت آن‌ها نظر دهند. در حقیقت، آن‌ها تأیید می‌کردند که پاره‌جمله‌هایی که از صحبت‌های آن‌ها انتخاب شده است، اولاً به‌خوبی انتخاب شده و ثانیاً اگر نیازمند اصلاح است خود مصاحبه‌شونده اصلاحات لازم را انجام دهد (بوستانی و محمدپور، ۱۳۸۸: ۱۵۵).

جدول ۱. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان

ردیف	سن	تحصیلات	وضعیت تأهل	شغل	طبقه اجتماعی
۱	۳۳	کارشناسی ارشد	مجرد	پاره‌وقت	متوسط
۲	۴۷	کارشناسی ارشد	متأهل	کارمند	بالا
۳	۴۱	لیسانس	متأهل	خانه‌دار	بالا
۴	۴۴	لیسانس	مجرد	پاره‌وقت	متوسط
۵	۴۶	حوزوی	متأهل	کارمند	متوسط
۶	۵۱	لیسانس	متأهل	پاره‌وقت	بالا
۷	۵۳	کارشناسی ارشد	متأهل	خانه‌دار	بالا
۸	۲۰	دانشجو	مجرد	پاره‌وقت	متوسط
۹	۲۱	دانشجو	مجرد	خانه‌دار	پایین
۱۰	۲۹	کارشناسی ارشد	متأهل	خانه‌دار	متوسط
۱۱	۲۸	کارشناسی ارشد	مجرد	پاره‌وقت	متوسط
۱۲	۴۷	حوزوی	مجرد	کارمند	متوسط
۱۳	۲۵	کارشناسی ارشد	متأهل	خانه‌دار	متوسط
۱۴	۴۲	حوزوی	مجرد	کارمند	متوسط

ردیف	سن	تحصیلات	وضعیت تأهل	شغل	طبقه اجتماعی
۱۵	۳۷	کارشناسی ارشد	متاهل	پاره‌وقت	متوسط
۱۶	۳۰	کارشناسی	مجرد	خانه‌دار	پایین
۱۷	۳۸	کارشناسی	متاهل	کارمند	بالا
۱۸	۴۳	دکتر	متاهل	پاره‌وقت	پایین
۱۹	۴۸	کارشناسی	مجرد	کارمند	متوسط
۲۰	۴۵	حوزوی	متاهل	خانه‌دار	متوسط
۲۱	۲۳	دیپلم	متاهل	خانه‌دار	پایین
۲۲	۲۵	سیکل	مجرد	پاره‌وقت	پایین
۲۳	۳۷	سیکل	متاهل	پاره‌وقت	متوسط
۲۴	۴۳	دیپلم	مجرد	خانه‌دار	پایین
۲۵	۲۷	دیپلم	متاهل	کارمند	متوسط

۵. یافته‌ها

داده‌های پژوهش حاصل سه مرحله کدگذاری با هدف ارائه مدل جامعه‌شناختی هویت اجتماعی بر مبنای فهم دینی زنان با نگاه به کارآمدی خانواده بود. در مرحله کدگذاری باز، ۳۷۱ کد شناسایی و استخراج گردید. در مرحله کدگذاری محوری کدهای باز تبدیل به طبقات مختلف شده، یکی از طبقه‌ها به عنوان طبقه محوری انتخاب و تحت عنوان پدیده محوری «نقش‌ینگی اجتماعی» در جهت نقش زنان در تقویت کارآمدی خانواده در مرکز فرایند، مورد کاوش قرار گرفت. در این مرحله تعداد ۲۲ کد محوری تحلیل شد و در نهایت ۴ مفهوم در قالب ۲ مقوله متعلق به شرایط علی، ۲ مفهوم در قالب ۳ مقوله مربوط به شرایط زمینه‌ای، ۲ مفهوم در قالب ۲ مقوله متعلق به شرایط مداخله‌گر، ۸ مفهوم در قالب چهار راهبرد مربوط به راهبردها و در نهایت ۵ مقوله به عنوان مهمترین پیامدهای اجتماعی و خانوادگی مسیر را برای تدوین الگو آماده ساخت.

جدول ۲. کدگذاری محوری به گزینشی شرایط علی

مقولات	کدهای ثانویه (گزینشی)	کدهای مفهومی (محوری)
جامعه‌سازی دینی	زن در جامعه به عنوان یک کنشگر دینی و نه صرفاً اجتماعی	زنان تقویت‌کننده روحیه پابندی به جامعه دینی، حضور زنان در جامعه به عنوان یک تکلیف شرعی، زنان انتقال دهنده ارزش‌های دینی در جامعه، وظیفه اجتماعی زنان تربیت اخلاقی جامعه، ارتقاء زنان با تعریف نقش‌های هویت‌ساز دینی در جامعه، تحقق فعالیت‌های اجتماعی زنان با نگاه به نیازهای جامعه اسلامی
	نقش خاص زن بنیان تحقق زیست عادلانه در جامعه دینی	تکیه بر ارزش‌های ذاتی زن، رعایت توانمندی‌های زنانه در مسیرهای درست شغلی، ترسیم مسیر فعالیت‌های اجتماعی زنان با رعایت شئونات، پافشاری بر نقش‌های مورد نیاز جامعه براساس نگاه زنان، توسعه نگاه و عدالت فراجنسیتی توصیه آموزه‌های دینی، تقسیم کار اجتماعی بر مبنای ظرفیت‌های زنانه/ مردانه
بسامدگونی نقش مادری	مادری یک تعهد و وظیفه نه یک کنش صرفاً زنانه	تجربه حس منحصر به فرد مادری، مادری نخستین نقش برگرفته از سرشت وجودی زن، مادری مهمترین هدف خلقت زن، پذیرش نقش مادری مساوی با پذیرش یک اصل دینی درباره زن، نقش وجدانی مادری، پذیرش نقش مادری یک تصمیم اخلاقی منطقی، تأکید جامعه مذهبی بر ایفای بیشتر نقش مادری، وجود نقش مادری نه یک قرارداد اجتماعی بلکه یک تعهد درونی
	تعارض نقش مادری-نقش اجتماعی	نقش مادری تعیین‌کننده مرز من زن و جامعه، داشتن شغل رسمی مانع از نقش مادری مطلوب و ایده‌آل، منافات بین نقش مادری و استقلال زنانگی مطلق، عدم تساوی بین رضایتمندی ناظر به نقش مادری با مسئولیت‌پذیری اجتماعی، فقدان توانایی و شرایط لازم برای پذیرش نقش اجتماعی در کنار نقش مادری، تبدیل مطلوب نقش مادری از یک نقش واحد به یک نقش چندجانبه، دغدغه تربیت مقتدارانه مادری مقدم بر دیگر مسئولیت‌های اجتماعی

جدول ۳. کدگذاری محوری به گزینشی شرایط زمینه‌ای

مقولات	کدهای ثانویه (گزینشی)	کدهای مفهومی (محوری)
درک درست از اصل تفاوت فیزیولوژیک بین زن و مرد	برجسته‌بودن تفاوت ارزشی و نقشی زنان	ارزش زن با مورد توجه قرار دادن تفاوت‌ها، توجه به اصل تفاوت موجب احترام به زن، تفاوت‌های زنانگی زمینه‌ساز حفظ ارزش‌های خانوادگی، حمایت ارزشی مرد از زن با توجه به تفاوت‌های فیزیولوژیکی، تفاوت‌های فیزیولوژی رفع‌کننده تعارض میان ارزش مادری و نقش اجتماعی، تفکیک نقش‌ها براساس تفاوت‌ها یک اصل دینی، پذیرش اصل تفاوت در تعریف نقش اجتماعی برای زنان، تفاوت‌های زن و مرد مبنای انسانی برای تعریف واقعی هویت اجتماعی زنان، تفاوت فیزیولوژیکی زنان ابزاری برای اثبات نقش واقعی‌شان به جامعه،
خانواده	خانواده تبیین‌کننده سرمایه نقش	خانواده تبیین‌کننده معناداری نقش اصلی زن، خانواده ارائه‌کننده تصویری مقدس از نقش زن در زندگی، خانواده تجلی‌گاه نقش و حضور واقعی زن در جامعه، خانواده مروج نقش‌ها براساس جنسیت‌ها، خانواده آغازگر درک واقعی زن از نقش اجتماعی، خانواده توجیه‌گر وظایف و نقش‌های برجسته
تحصیلات مبنای هویت‌مندی نقشی زن در جامعه	نقش موثر علم آموزی در تغییر نقش و هویت	تحصیلات عامل آگاهی بخشی به چگونگی نقش زن در جامعه، تحصیلات زن عامل انتقال ارزش‌ها و نقش‌های اصلی او به جامعه، دانش‌اندوزی مبنای شناخت حقیقت زن به خودش، تحصیلات عامل شکل‌گیری شخصیت ویژه زنانگی، تحصیلات عامل توسعه و تغییر در ابعاد هویت فردی زن، نقش مؤثر تحصیلات زنان در تغییر نگاه هویتی خودشان،

ارائه مدلی جامعه‌شناختی از هویت اجتماعی ... (مجید جعفریان) ۵۱

جدول ۳. کدگذاری محوری به گزینشی شرایط مداخله‌گر

مقولات	کدهای ثانویه (گزینشی)	کدهای مفهومی (محوری)
گستره اختلافات در تبیین هویت زنانه	عدم همگرایی قرائت دینی و قرائت سستی از زن	اختلاف نظر شاکله سستی و برداشت دینی حاکمیت در تعریف زن، غلبه رویکرد گزینشی به روایات دینی درباره نقش زن در جامعه، تعارض در نگاه حاکمیت دینی نسبت به چگونگی مشارکت اجتماعی زنان، برجسته‌بودن برداشت‌های مردانه از روایت‌های دینی از زن، تلاقی دو اندیشه به روزیودن زن در جامعه و تلاش برای ابقاء فرهنگ سستی
گسترش نقش‌آفرینی زنان در جامعه	احساس کارآمدی و کسب استقلال مطلوب زنان در جامعه	تأکید عمومیت نظریه دینی بر ارزشمندی خدمت افراد به جامعه، تمایل حاکمیت به اشتغال زنان در مسئولیت‌های اجتماعی خاص، رشد فزاینده دانش و مهارت‌های شغلی در زنان، بافت دینی خاستگاه ایده مستقل‌بودن زن، استقلال زن یک امر روانی و انسانی نه یک مسئله اجتماعی، فهم استقلال زن براساس ظرفیت‌ها و ویژگی‌های شخصی،

جدول ۴. کدگذاری محوری به گزینشی راهبردها

مقولات	کدهای ثانویه (گزینشی)	کدهای مفهومی (محوری)
برداشت واقعی از جایگاه اجتماعی زن	پرهیز از التقاطی‌گری در توجیه جایگاه اجتماعی زن	اتخاذ سلیقه و منافع شخصی در تفسیر نگاه دین به زنان، تفکیک برداشت‌های سوءگیرانه ضد زن از مضامین دینی، ارائه تعریف حقیقی از جایگاه اجتماعی زن، تأکید بر برداشت‌های مشترک دینی از جایگاه اجتماعی زن، نفی تفکر گزینشی در توجیه فعالیت اجتماعی زنان،
	برجسته‌سازی الگوهای دینی تاریخی	معرفی اسوه‌های دینی زن مسلمان برای نشان دادن جایگاه و منزلت دینی زنان به جامعه، تمرکز بر ایده قوی بودن جایگاه زن در جامعه با تأسی به الگوهای دینی،
تکیه بر تفاوت‌های جنسیتی و توانمندی‌های زنانگی	ذات زنانگی خاستگاه تفاوت جنسیتی	توجه به حکمت خلقت زن توسط خداوند، توجه به طبیعت فیزیولوژیکی معیاری مهم در تعریف شخصیت زنانه، ارجاع زنان به ویژگی‌های فطری و ذاتی زنانگی جهت حضور اجتماعی، توجه به خود زنانه و نشان‌دادن علاقمندی‌های زنانگی براساس ظرفیت‌های جنسیتی
	بازنگری در توانمندی‌های ذاتی زنان	تأکید بر قدرت و توانایی زن به عنوان عاملی مهم در خانه و جامعه، تأکید بر توانمندی و استقلال حاصل از آن شرط مشارکت اجتماعی زنان، رشد فزاینده تجربه خودباوری زنان در نقش‌های محول،
تقویت ارزش‌های زنانگی	مادرانگی	ارائه درک بهتر از نقش مادری با افزایش فهم ارزش‌های آن، تقویت ارزش‌های زنانه مساوی با تقویت حس خوب مادری، شخصیت پرورش‌دهنده‌گی زنان صنعت و هدیه خداوند به آنها، معرفی مادر به

مقولات	کدهای ثانویه (گزینشی)	کدهای مفهومی (محوری)
		عنوان سمبل صبر و استقامت و مدارا
	رسیدگی و مراقبت از مرد	کدبانوگری مهمترین ارزش برای درگیرکردن مرد، زن به مثابه تکیه‌گاه عاطفی مرد، اهمیت به ارزش اخلاقی اطاعت از همسر، لقاء تصور قوی از شخصیت همدلانه خود در شرایط اضطراری، قدرت در ایجاد توازن و تقسیم کار منطقی بین کار-مرد
اولویت‌بندی در واگذاری نقش‌های اجتماعی به زنان	ضرورت تعریف نقش اجتماعی زنان براساس نیاز جامعه	اقتضائات اجتماعی تعیین کننده حضور مؤثر اجتماعی زن، پذیرش نقش‌های اجتماعی مشروط به اولویت‌های اول اجتماعی، توجه به میزان تأثیرگذاری عملکرد اجتماعی زن و نه صرفاً کار و شغل،
	پذیرش نقش اجتماعی به مثابه یک امر مشروط	پذیرش مسئولیت‌های اجتماعی خاص به عنوان یک تکلیف شرعی، تعریف و تعیین مشاغل اولویت‌دار و خاص برای زنان مصلحت جامعه اسلامی، پذیرش نقش‌های ضروری توسط زنان مشروط به وجود شرایط خانوادگی مناسب

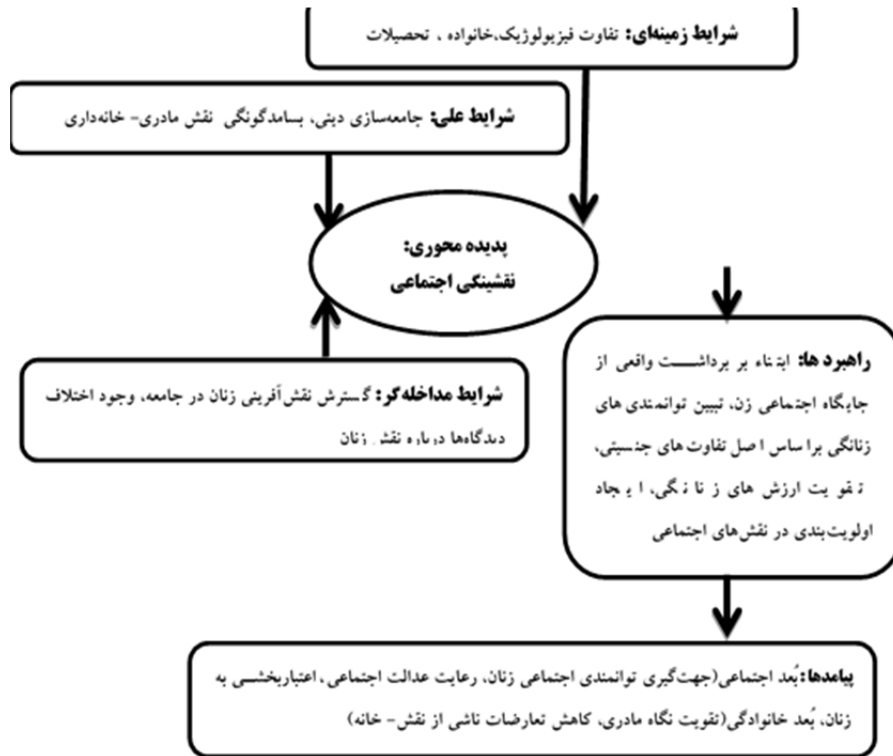
جدول ۵. جدول کدگذاری محوری به گزینشی پیامدها

مقولات	کدهای ثانویه (گزینشی)	کدهای مفهومی (محوری)
پیامدهای اجتماعی	جهت‌گیری توانمندی اجتماعی زنان در جامعه	بهره‌برداری بهتر از توانایی زنان نتیجه پذیرش نقش‌های خاص، ایجاد خانه‌ای قدرت‌مند در احساس و مدیریت با تعریف نقش‌های خاص برای زنان، ورود زنان به مشارکت‌های اجتماعی خاص و عام‌المنفعه، گسترش استفاده از مهارت‌های اجتماعی در زیست زنانه، جهت‌گیری تقویت خودباوری زنان با تمرکز بر نقش‌های خاص
	افزایش عدالت اجتماعی زنان در جامعه	زن به عنوان مطیع محض شوهر و زن به عنوان یک شخصیت اجتماعی، افزایش حق زن بودن پیامد برخورد منطقی دینی در به کارگیری زنان در جامعه، اهمیت دادن قانونی به مسئولیت‌های اجتماعی زنان پیامد تعریف نقش‌های خاص زنان،
	اعتباربخشی به زنان	ورود زنان به عرصه تصمیم‌گیری‌های خاص و گسترده در جامعه، حذف نگاه از بالا به پایین به زنان و ایجاد توازن در روابط زن/مرد، معنابخشی به مکمل‌بودن مرد کنار زن بر مبنای اعتبار دین به زنان،
پیامدهای خانوادگی	تقویت نقش مادری	تأکید بر نقش مادری به عنوان یک نقش همیشه فعال، ارزش‌مندی کنشگری مادرانه، تناسب نقش مادری و سرشت وجودی زن، نگاه به مادری یک نگاه دینی، برتری جایگاه مادری به دیگر نقش‌های اجتماعی، نقش مادری به عنوان نقشی تعمیم‌یافته، لذت درونی مهمترین عامل در تقویت نقش مادری، تبدیل مطلوب نقش مادری از یک نقش واحد به یک نقش چندجانبه،
	کاهش تعارضات ناشی از نقش - خانه	انعطاف‌پذیری در روابط زوجین، افزایش مدارا بین همسران، حفظ روحیه تعاملی و همدلی برای انجام فعالیت‌های بانوان، افول نگاه‌ها و تفکرات سنتی مردسالارانه در خانه، رشد رضایتمندی زناشویی، همکاری زوجین در محدودیت‌های شغلی، افول نگاه جنسیتی در روابط فردی نقش - خانه، جلوگیری از هنجارشکنی ارزشی در خانواده،

۶. بحث و نتیجه‌گیری

زنان در جامعه ایران نسبت به دهه‌های گذشته از جایگاه برجسته‌تری برخوردار شده‌اند. این جایگاه با توجه به ایجاد نقش‌های اجتماعی جدید تغییرات اساسی کرده و هویت او که پیش از این هویت زنی مراقب و کارزار در خانواده بود را به هویتی عامل و نان‌آور و تصمیم‌گیرنده مردانه، تبدیل کرده و دگرگونی جدی در رفتارها و کنش‌های اجتماعی زنان در خانواده ایجاد نموده است. از سوی دیگر، ما در جامعه‌ای زندگی می‌کنیم که حاکمیت و نظام آن دینی است و زنان به عنوان محوری‌ترین عضو از نظام خانواده جایگاه ویژه‌ای به آنها اختصاص داده شده است. در نهایت، در صورتی که کارآمدی خانواده مبنی بر روابط و مناسبات اعضاء با توجه به توانمندی‌های موجود در آنها است، بدون تردید، نقش‌های اجتماعی زنان نقش مؤثری در این روابط و توانمندی‌ها و به طور کلی کارآمدی خانواده خواهد داشت. این سه‌سویه‌گی یعنی توجه به خواسته‌های جدید زنانگی، نگاه دینی زنان به جایگاه خودشان در جامعه و نقش کارآمدی آنها در خانواده این پرسش را مطرح می‌کند که، چه الگویی از هویت اجتماعی برای زنان می‌توان پیشنهاد کرد که بر مبنای آن نقش آنها در تقویت کارآمدی خانواده برجسته‌تر شود؟

تحلیل داده‌ها با الهام از نظریه عاملیت و ساختار در جامعه‌شناسی و براساس روش کیفی زمینه‌ای نشان داد هویت اجتماعی زنان مبتنی بر نوعی نقشینگی اجتماعی است که نه تنها می‌تواند جایگاه زنان را در جامعه بیش از پیش برجسته‌تر کند بلکه نقش آنها را در کارآمدی خانواده تقویت خواهد کرد. براساس داده‌ها، نقشینگی اجتماعی مجموع نقش‌هایی است که اعتبار ارزشی خود را از جامعه و یا ایدئولوژی نظام حاکم بر آن گرفته و تلویحاً به آنها نقش اجتماعی گفته می‌شود. این شبه‌نقش‌ها صرفاً برای تحقق بخشی از اهداف کلان اجتماعی برای اعضاء، جنسیت، گروه و یا طبقه خاصی تعریف شده و بواسطه یک ساختار خاص سیاسی و اقتصادی برای مدت زمانی مشخصی در دسترس قرار می‌گیرد. در صورتی که رویکرد زنان به پذیرش نقش‌های اجتماعی این گونه باشد به هویت اجتماعی جدیدی دست خواهند یافت که نه تنها شرایط اجتماعی آن را متحول می‌کند بلکه جایگاه ویژه‌ای به آنها درون خانواده خواهد داد.

نمودار ۱: مدل جامعه‌شناختی هویت اجتماعی زنان
بر پایه فهم دینی زنان با نگاه به کارآمدی خانواده

بخش اول تحلیل داده‌ها بر مبنای پاسخ به این پرسش بود که چه عوامل علی، زمینه‌ای و مداخله‌گری در ایجاد نقشینگی اجتماعی مؤثر بوده‌اند. تحلیل داده‌ها نشان داد جامعه‌سازی دینی و بسامدگونگی نقش مادری-خانه‌داری از برجسته‌ترین عوامل علی (ایجاد) در نقشینگی اجتماعی هستند. ایده جامعه‌سازی اسلامی اساساً بر پایه مفهوم اخوت بنا شده است؛ چون از نگاه اسلامی، مؤمنان در قالب امت اسلامی، برادران همدیگر بوده و به همین جهت هر کدام نقش تعیین‌کننده‌ای در ایجاد، تقویت و حفظ ساختار امت اسلامی دارند. بدون تردید، عمومیت این ارشاد، شامل حضور زن مسلمان به عنوان یک کنشگر فعال در تمامی عرصه‌های معطوف به حاکمیت اسلامی نیز خواهد شد.

از سوی دیگر، بسامدگونگی یا پرتکراری جایگاه و نقشی نظیر مادری نشان داد که این نقش در چارچوب ذهنی زنان بر دیگر نقش‌های زنانگی برتری داشته و آنها بیشتر از هر

چیز باید به سمت پذیرش نقش‌هایی بروند که اگرچه حضور اجتماعی آن را بیش از پیش تقویت کرده اما مانعی برای نقش‌های اصلی آنها در نظام خانواده نباشد.

در بخش دوم تحلیل داده‌ها نشان داد تفاوت‌های فیزیولوژیک، خانواده و تحصیلات به طور خاص زمینه‌ساز نقشینگی اجتماعی برای زنان هستند. به طور کلی، زنان مصاحبه‌شونده در بخش ارزشمندی تفاوت‌ها برخلاف برخی دیدگاه‌های فمینیستی که تفاوت‌های بین زن و مرد را ذاتی ندانسته و را تابع فرهنگ و تربیت اجتماعی زنان و شرایطی زیست آنها می‌دانند، با اشاره به کدهایی همچون «توجه به ارزش‌مندی زن در پرتو تفاوت‌ها»، «توجه به اصل تفاوت موجب احترام به زن است» و «انکار تفاوت‌های زنانه و مردانه یعنی نادیده‌انگاشتن شخصیت ذاتی زن در جامعه» بر لزوم توجه به تفاوت‌ها به عنوان یک ارزش تأکید می‌کردند. آنها معتقد بودند که اصل در رفتارهای اجتماعی و روانشناختی زنانه بر تفاوت‌های ذاتی بین زن و مرد بنیان نهاده شده و از این جهت از ارزش زیستی فوق‌العاده‌ای برخوردار است و باید در تعریف نقش‌های اجتماعی زنان به خصوص بر پایه خانواده تأکید شود.

زنان با برساخت دو ریز مقوله «خانواده تبیین‌کننده سرمایه زنانگی به عنوان نقش» و «خانواده عامل تربیت زنان براساس نقش زنانگی» اعتقاد داشتند که خانواده‌های آنها هم مؤثر در نقش زنانگی به عنوان یک سرمایه بوده‌اند. به این معنا که نقش‌های خاص و منحصر زنان به عنوان سرمایه‌ای قلمداد می‌شود که هم تأمین‌کننده جایگاهی ارزشی زن است و هم مانعی برای رشد او در جامعه نیست. زنان با استناد به یک استدلال الهیاتی و ارتباط آن به بحث‌های جنسیتی زن و مرد، معتقد بودند که ازدواج ستون نقش‌های زنانگی است و بواسطه آن نوعی تقسیم جنسیتی بر مبنای عدل الهی رخ داده است. در حقیقت خانواده تحقق‌بخش نظارت عادلانه خدا بر مرد و زن است و از این جهت، ازدواج ابزاری است برای شناسایی نقش‌هایی که زنان می‌خواهند در جامعه به عهده بگیرند و عاملی تعیین‌کننده و توازن‌بخش درون خانه و بیرون از خانه است.

زنان بین تحصیلات و «پذیرفتن مسئولیت‌های اجتماعی خاص»، «توسعه عملکردهای شخصی» و «افزایش قدرت در تصمیم‌گیری‌های کلان» رابطه و همبستگی قائل بوده و بارها بارها تأکید کردند که تحصیلات در تبدیل «زن در خود» به «زن برای خود» بسیار مؤثر بوده است. در واقع، آموزش و حضور زنان در مجامع علمی، توانست دیگرانی که زنان با آنها در ارتباط بودند را مجاب کند تا دسترسی به امکانات و ظرفیت‌های موجود را برای آنها به

گونه‌ای افزایش دهند که بیش از پیش به تحقق آرمان‌های‌شان در خانواده و جامعه کمک کند.

تحلیل گفتارهای مربوط به عوامل مداخله‌گر عملاً نشان داد وجود قرائت‌های رسمی از دین و قرائت سستی از زنان، تلاقی آن با اندیشه به‌روزی‌بودن زن در جامعه سه پیامد بودن زن یا نبودن او در جامعه، افزایش سطح مشارکت اجتماعی زنان در جامعه و در نهایت نقص در قوانین و یا اجرای سیاست‌های مربوط به زنان را به همراه داشته که تنها مسیر برای رفع چنین تعارض‌هایی رجوع به آموزه‌های دینی درباره زنان است. از سوی دیگر، افزایش نقش‌آفرینی زنان نیز نشان داد که زنان با احساس کارآمدی که در خود کرده‌اند و دستیابی به استقلال مطلوب جایگاه بهتری برای نقش‌آفرینی همزمان در خانواده و جامعه یافته‌اند. با این حال، از نگاه مشارکت‌کنندگان، دو نوع کارآمدی برای زنان قابل تعریف است که هر دو به نفع خانواده و جامعه می‌باشد؛ کارآمدی معطوف به حل مسائل اجتماعی و کارآمدی معطوف به اقتدار. هر دو نوع کارآمدی نگاه زنان را برتر از نگاه مردان به جهان اجتماعی نشان داده و با تکیه بر نقش‌های خاص، همبستگی و ارتباط معناداری دارند. در کارآمدی معطوف به حل مسائل اجتماعی، زنان به دلیل ویژگی‌های ذاتی و ارتباطی که می‌توان بین خانواده و جامعه ایجاد کنند، فهم بهتری از مسائل اجتماعی دارند و قاطعانه‌تر می‌توانند به حل آنها کمک کنند. در کارآمدی معطوف به اقتدار زنان باید به سمتی سوق یابند که قدرت پنهان آنها به اقتداری آشکار تبدیل شود. بدون تردید، تقویت آموزش‌ها، مهارت‌ها و سیاست‌ها نسبت به برجسته‌کردن نقش‌های خاص زنانه نخستین گام برای اقتدار روزی آنها در خانواده و جامعه خواهد بود. از سوی دیگر، مقوله استقلال مطلوب نیز بر این نگاه تأکید دارد که استقلال زنان صرفاً در مسائل مالی نیست؛ چه بسا یک زن دارای استقلال مالی باشد، اما همین استقلال مانع از دسترسی او به دیگر زمینه‌هایی باشد که نیازمند یک روحیه مستقل زنانه است.

با تحلیل نتایج حاصل از عوامل سه‌گانه که منجر به پدیده محوری نقشینگی اجتماعی شد، چهار راهبرد جهت تحقق هویت اجتماعی مبتنی بر نقشینگی اجتماعی به عنوان یک اصل پایه برای تقویت کارآمدی خانواده توسط زنان پیشنهاد شد:

نخست؛ راهبرد ابتناء بر برداشت واقعی از جایگاه اجتماعی زنان بود که بر ارائه تبیین درست از هویت زنانه تأکید داشت. مبارزه با التقاطی‌گری در توجیه جایگاه اجتماعی زنان، برجسته‌سازی و استناد برداشت‌ها به الگوهای دینی تاریخی جهان اسلام از زنان و تکریم

زن و تأکید بر حفظ کرامت او در جامعه اسلامی سه راهکاری است که می‌توانند به عملی‌شدن این راهبرد کمک کند.

دوم؛ راهبرد تکیه بر تفاوت‌های جنسیتی و توانمندی‌های زنانگی بر این نکته تأکید دارد که ذات زنانگی، خاستگاه تفاوت‌های جنسیتی است و توانمندی‌های زنان باید براساس چنین خاستگاهی ترسیم شود. از این‌رو، با چنین نگرشی است که می‌توان نگاه زنان را به شبه‌نقش‌ها یا همان نقش‌های اجتماعی خاص در جامعه تقویت کرد. ارتقاء خودآگاهی زنان، نسبت‌زدایی حاکمیت از القاب مردانه برای مشاغل خاص و بازنگری در عناوین مربوط به نقش‌های اجتماعی زنان می‌تواند به تحقق این راهبرد کمک کند.

سوم؛ راهبرد تقویت ارزش‌های زنانگی است که بر مادرانگی و در پرتو آن امر مراقبت اصلی‌ترین ارزش زنانگی تأکید می‌کند. تحلیل داده‌های تجربی مؤید داده‌های دینی در بروزآمدکردن نقش مادری در جامعه بود و زنان با اشاره به مفاهیمی همچون «کدبانوگری»، «تکیه‌گاه عاطفی» و «روحیه همدلانه» زن را مظهر ارزش‌هایی می‌دانستند که در ایجاد توازن و تقسیم کار منطقی بین کار-مرد، کار-فرزند و کار-خانواده نقش اساسی دارد.

چهارم؛ راهبرد چهارم اولویت‌بندی در نقش‌های اجتماعی زنان است که سه معیار اساسی برای این اولویت‌بندی پیشنهاد می‌دهد. نخستین معیار، تأسیس یا حمایت از نقش‌های اجتماعی برای زنان زمانی صورت می‌گیرد که یک نیاز اجتماعی وجود داشته باشد. دوم، پذیرش نقش اجتماعی به مثابه یک امر مشروط تلقی گردد. منظور از امر مشروط نیز این است که نقش اجتماعی برای زنان یک تکلیف شرعی تلقی شود، به مصلحت جامعه اسلامی باشد و البته منافاتی با چارچوب‌های دینی در روابط خانه-همسری نداشته باشد. سومین معیار این است که تعریف نقش‌های اجتماعی با حفظ ذات‌قه عمومی زنانگی در تضاد نباشد.

به طور کلی، پیامد خانوادگی هویت اجتماعی مبتنی بر نقشینگی اجتماعی این است که نقش مادری بیش از پیش تقویت خواهد شد، تفکر سنتی مردسالارانه که بسیاری از زنان را دست کم نسبت به مسائل جاری زنان بدبین کرده است، اصلاح خواهد نمود و در نهایت موجب افول تعارضات ناشی از نقش-خانه در نظام خانوادگی می‌شود. پیامد آن در حوزه اجتماعی این است که عملاً جایگاه زنان در جامعه اسلامی را به نحو مطلوب تعریف و مشخص خواهد کرد. بدون تردید، تعریف درست از این جایگاه ارزش دینی زنان را در خانواده تقویت کرده و موجب اعتباربخشی به آنها در بین اعضاء خانواده و جامعه می‌شود.

همچنین دست زنان را در انتخاب و گزینش‌گری باز خواهد کرد. این مقوله می‌تواند جهت کارآمدی خانواده را متمرکز بر اراده‌ای آزاد کرده و قدرت نابرابر را در خانواده به قدرتی برابر تبدیل نماید. همچنین، توانمندی‌سازی زنان را در جهت نیازهای اجتماعی قرار می‌دهد؛ به این معنا که مهارت‌ها، آموزش‌ها و دسترسی‌های دانشی زنان در نظام آموزشی با توجه به استعدادهای ذاتی و نظام فیزیولوژیک آنها خواهد بود و مسیر شغلی نیز با توجه به توانمندی‌های زنانه براساس ظرفیت‌های خانوادگی مدیریت خواهد شد. همچنین، این هویت به میزان زیادی نگاه قانون، جامعه و اعضای خانواده را نسبت به توسعه عدالت جنسیتی در خصوص زنان افزایش خواهد داد. منظور از عدالت جنسیتی توجه به دیده‌شدن زن در پذیرش نقش‌ها با تمام تفاوت‌هایی است که بین او و یک مرد وجود دارد

کتاب‌نامه

- اشتروس، آنسلم؛ کوربین، جولیت. (۱۳۸۵). *اصول روش تحقیق کیفی: نظریه مبانی، رویه‌ها و روش‌ها*، ترجمه بیوک محمدی، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- خواجه‌نوری، بیژن و لیلا پرنیان. (۱۳۹۴). «مطالعه رابطه جهانی شدن فرهنگی و هویت اجتماعی (مطالعه موردی: زنان شهر کرمانشاه)». دوره ۲۶، شماره ۱. ۸۴-۶۵.
- داریوش بوستانی، داریوش؛ محمدپور، احمد. (۱۳۸۸). «بازسازی معنایی جهت‌گیری جنسیتی پسران نسبت به دختران: (ارائه یک نظریه زمینه‌ای)» فصلنامه مطالعات راهبردی زنان، شماره ۴۴. ۱۴۲-۱۷۲.
- صفورایی پاریزی، محمد مهدی. (۱۳۸۸). «اثربخشی رعایت آموزه های اخلاق اسلامی در کارآمدی خانواده»، معرفت اخلاقی، شماره ۱. ۹۱-۱۱۸.
- موسوی، سید غلامرضا و احمد واعظی. (۱۳۹۲). «نگرش سیستمی و مسئله کارآمدی نظام جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر ظرفیت‌های نهاد ولایت»، فصلنامه علوم سیاسی - شماره ۶۴. ۷-۲۷.
- هوشیاری، جعفر و محمد مهدی صفورایی پاریزی. (۱۳۹۶). «رابطه کارآمدی خانواده اسلامی با بهزیستی روانی در دانشجویان و طلاب شهر قم»، تحقیقات کاربردی علوم انسانی اسلامی، شماره ۱. ۱۱۱-۱۲۸.

Fearon, James. D. (1999). *What Is Identity* (As we now use The Word ?), Department of Political Science Stanford University.

McCall, G. J., & Simmons, J. L. (1978). *Identities and interactions*. New York: Free Press.

Portes P. R., Howell S. C., Brown J. H., Eichenberger S., Mas C. A. (1992). "amily functions and children's postdivorce adjustment". *American Journal of rthopsychiatry*, 62(4), 613-617.

- Stets, J. E & Burke, P.J. (2000). "Identity theory and social identity theory". *Social Psychology Quarterly*, 63, 224-237.
- Stryker, S. (1980). *Symbolic interactionism: A social structural version*. Menlo Park: Benjamin Cummings.
- Stryker, S. (2000). *Identity competition: Key to differential social movement involvement*. In S. Stryker, T. Owens, & R. White (Eds.), *Identity, self, and social movements*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Thoits, P. A. (2001). *Personal agency in the accumulation of role-identities*. Bloomington, IN: The Future of Identity Theory and Research: A Guide for a New Century Conference.